

Dr. PELLEŠ Márton, PhD
tudományos segéd munkatárs
Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar

assistant research fellow
University of Pécs Faculty of Business and Economics

email: pelles.marton@ktk.pte.hu

A FIUMEI TAKARÉKPÉNZTÁRAK MŰKÖDÉSE
1857–1918 KÖZÖTT¹

THE OPERATION OF THE FIUMEAN SAVING FUNDS
BETWEEN 1857 AND 1918

ABSTRACT

Changes in the financial life of Fiume are also a little-explored area within research on the economic history of Fiume. In the last years, many articles in Hungary and abroad analyzed the local sea navigation companies and factories business and with these relations, they spoke about the local financial culture, but no one tried to present this story from the viewpoint of the financial institutions. In the present study, I examine the operation of a type of local financial institution, savings banks, from their establishment until the end of the First World War. There were two such institutions in the port city: the Fiumean Municipal Savings Bank from 1857 and the Fiumean People's Savings Fund from 1873. In my study, I present the history of businesses, the composition of management, and business policy; and the main data that can be read from the compasses and the balance sheets of the savings banks based on my own archival research in Rijeka. I expect from my work that I can contribute to the exploration of the history of domestic savings banks in the age of dualism and shed light on which members of the local economic elite participated in these financial institutions and how the saving funds themselves operated alongside the Fiume banks.

Kulcsszavak: takarékpénztár, gazdaságtörténet, Fiume, üzleti elit.

Keynotes: saving fund, economic history, Fiume, business elite.

1. Bevezetés

A dualizmus kori Magyarország bankrendszerének története egy jól feldolgozott terület, mely magában foglalja a nagybankok és az aggregált pénzügyi élet leírását és elemzését is. Az első szintetizáló mű még a 19. században Vargha Gyula tollából származott (1896), melyet a háború után követett Szádeczky-Kardoss Tibornak (1928) a további éveket is feldolgozó munkája.² Ezeket az elmúlt évtizedekben követték olyan művek, melyekben a szerzők bizonyos bankok, pénzintézetek történetét, a bankrendszer regionális aspektusait, avagy a pénzügyi rendszer kialakulásának fázisait dolgozták föl.³ A fiumei illetőségű pénzügyi szektor történetéről több érintőleges, vagy nem a teljes időszakot leíró forrásunk is van. A korai szerzők között Császár Ferenc (1841) munkássága emelhető ki, aki kortársainak és nagy közgazdasági gondolkodó elődjeinek (Adam Smith, Friedrich List) elemzését adja, és gyakorlati szempontból érvel a számára friss alapítású Pesti Magyar Kereskedelmi Bank fiumei fióknyitása mellett.⁴ Az 1896-os millenniumi ünnepségek idején kiadott Borovszky – Sziklay szerkesztőpáros munkája felsorolta az addig alapított bankokat és takarékpénztárakat és utalt ezek alapvető működési körülményeire.⁵ A Pelles – Zsigmond (2018) szerzőpáros monográfiája csak érintőlegesen, a kereskedelmi tengerészet szemüvegén keresztül elemezte a fiumei bankok, azok között is főleg a Hitelbank helyi leányvállalatának történetét.⁶ Jelen tanulmányomban a felsorolt szerzők munkáit igyekszem meghaladni úgy, hogy elemzem a fiumei levéltári kutatásaim eredményeit és azokat összevetem a fellelhető statisztikai kiadványokkal. Minden intézmény kapcsán a következő kérdéseket fogom megvizsgálni: hogyan működött az adott intézmény; kik vettek részt a társaságok működésében és milyen pozíciókban; valamint kirajzolódnak-e különböző üzleti körök a takarékpénztárak tulajdonosainak, alkalmazottainak hálózatából?

2. Magyarország pénzügyi fejlődése a 19. században

A hazai pénzintézetrendszer fejlődése során szinte egyszerre jelent meg a takarékpénztár (Brassói Takarékpénztár – 1835; Pesti Hazai Első Takarékpénztár – 1839) és a bank (Pesti Magyar Kereskedelmi Bank – 1841), igaz, a két intézménytípus az első egy-két évtizedben még eltérő profillal rendelkezett. A korai takarékpénztárak általában filantróp elvek alapján jöttek létre részvénytársaságként, majd az 1860-as évekre működésükben a letéti bankokhoz váltak hasonlónak.⁷ A kiegyezés hozta szabadabb politikai és így

gazdasági légkör teremtette meg az alacsony kamat⁸ és a felfutó agrárkonjunktúra⁹ révén az 1867–72 közötti bankalapítási lázat, mely idején a takarékpénztáraktól a bankok vették át a stafétát, igaz ezek egy része a tőzsdeválság idején csődbe is jutott. Mindazonáltal a későbbi hazai nagybankok közül nem egy ekkor kezdte meg működését, hogy csak kettőt említsünk például a Magyar Általános Hitelbank (1867) és a Magyar Leszámitoló- és Pénzváltó Bank (1869).

A bankok fő profilját tekintve is történtek változások, hiszen ezek az intézmények fokozatosan vettek fel iparfinanszírozó, majd vállalatirányító szerepeket is.¹⁰ Míg a 19. század közepén leginkább a kereskedelem és ipar támogatására és a váltóleszámitolásra koncentráltak, addig az 1873-as válság után eltávolodtak a kockázatosabb rövidlejáratú váltóktól és az iparfinanszírozás más formái felé fordultak (például részvények birtoklása révén), illetve megjelent a folyószámlaüzlet kiterjedése is. Találó Kövér György megállapítása, miszerint a hazai bankok a „mindenes bankok” mintáját követték, amely azt takarja, hogy ezen pénzüzetek a tőküket szinte minden formában forgatták, egyaránt volt részvényportfóliójuk, folyószámla ügyleteik, illetve esetenként az általuk felügyelt iparvállalatok termékeit is ők értékesítették.¹¹ Tulajdonképpen így a 19. században a hitelszegény magánbankári ügyletektől eljutottunk egy hitelbőségben levő modern bankszektor kiépüléséhez.

Nyilvánvaló, hogy már a dualizmus idején is Budapest volt az ország gazdasági életének,¹² így a pénzüzeteknek is a központja ugyanakkor, ahogy az iparban és kereskedelemben úgy a pénzpiacok terén is fokozatosan felértékelődött Fiume szerepe. Ez a település, melyet Mária Terézia adományozott 1776-ban Magyarországnak, az egyetlen kikötővárosunk volt.¹³ Az 1868-as magyar-horvát kiegyezést követően a magyar állam és a helyi vállalkozók közösen fejlesztették a várost, annak szárazföldi (vasút) és tengeri infrastruktúráját (modern kikötő); illetve számos állami kedvezményrel és a hazai nagybankok közreműködése révén a leginnovatívabb ágazatokban alakultak meg gyárak, mint például a Kőolajfinomító Rt., a Fiumei Első Magyar Rizshántoló és Keményítőgyár Rt., a későbbi nevén Ganz-Danubius Hajógyár Rt., vagy éppen a Whitehead és Társa Torpedógyár. A nagyarányú gazdasági fejlődésnek pedig előfeltétele is volt a kikötő pénzügyi lehetőségeinek növekedése, illetve a megtérülő befektetések vonzották is az újabb tőkét a városba. Ugyanakkor a Fiumében megfigyelhető nemzetiségi ellentétek a századforduló után már élesen megjelentek a helyi vállalatok tulajdonosi és menedzseri szerkezetében is,¹⁴ ahogy a helyi politikai életben is, noha voltak kísérletek az egymással

szemben álló horvát, olasz, és magyar körök kibékítésére (például a Sirius szabadkőműves páholyban).¹⁵

3. A fiumei takarékpénztárak története

Császár Ferenc a fiumei kikötő fejlesztési lehetőségei kapcsán kitért a helyi pénzügyi élet megalapításának lehetőségeire is. Mint írja, ahhoz, hogy a fiumei gazdaság fellendülhessen „*még egyre van szükség – bankra! Bankra, (sic!) melly a gyümölcsözetlenül fekvő tőkétet forgásba hozza, a pénz kerin-gését könnyítse, s ez által az ipart és a kereskedést emelje és gyámolítsa!*”¹⁶ Ugyanakkor Császár rámutatott arra, hogy a kikötővárosnak nem szabad minden reményét a friss alapítású pesti bankba fektetnie, ugyanis ahogy a Banque de France bankjegyeit sem fogadják el Párizson kívül, úgy Fiume elszegényedését is hozhatja, hogy míg magát gazdagnak gondolhatja a bank által nyomott jegyek által, külföldön azt nem fogják elismerni, így a városi tőkések ércpénzeinek kiáramlása által épphogy elszegényedni fog a település iparban és kereskedelemben érdekelt rétege. Az 1840-es évek hazai pénzügyi intézményeinek fejlődését megakasztotta az 1848–49-es szabadságharc. Fiume esetében ez kettős hanyatlást okozott. Egyrészt a városra is kihatottak az országos folyamatok, az abszolutista berendezkedés politikájában a gazdasági élet is hanyatlásnak indult; másrészt mivel Fiumét fegyverrel szakította el Magyarországtól a horvát hadsereg 1848-ban, ezért a helyi főleg olaszajkú lakosság az erőszakos horvátosítás elszenvedése révén szintén nehezebben tudta gazdasági érdekeit érvényesíteni. A politikai légkör enyhülésének első jeleinél azonban a város a helyi patriciusok révén megalapította 1857-ben a „*Cassa comunale di risparmio di Fiume*”, azaz a Fiumei községi takarékpénztárat.¹⁷ Ezt követően a második fiumei takarékpénztárak összhangban a kiegyezés idején tapasztalható alapítási lázzal, annak tetőpontján 1873-ban kezdte meg működését Fiumei Néptakarékpénztár Rt. néven. A helyi pénzügyi szektoron belül a bankok is az 1870-es évektől alakultak meg a városban, ezek időrendben a következők voltak: Banca Fiumana 1870–1916; Osztrák-Magyar Bank fiókja 1872–1918; Fiumei Hitelbank Rt. 1887–1907 (utána a Magyar Általános Hitelbank fiókja); Fiumei Kereskedelmi Bank Rt. 1898–1918; Magyar Leszámítoló és Pénzváltóbank Fiumei fiókja 1898–1918; Banca Mobiliare S. A. 1899–1918; Banca Popolare Fiumana S. A. 1906–1918; Banca cooperativa di Fiume S. A. 1913–1918; Zadružna Banka d. d. 1916–1918; Banca e cassa di risparmio per littorale S. A. 1903–1918; Riečka podružnica hrvatske poljodjelske banke fiumei fiókja 1906–1918; Podružnica prve hrvatske štedionice na Rieci 1907–1918;¹⁸ Magyar Bank és Kereskedelmi Rt. fiumei fiókja 1910–1918.

3.1 A Fiumei községi takarékpénztár (1857–1916)

A takarékpénztár történetének első másfél évtizedéről keveset tudunk. Az első pénzügyi adatokat a Compassok szolgáltatják 1872-ben, ekkor a takarékpénztár 2 272 forint betéttel és 105 forint tartalékkal rendelkezett, előbbi 1873-ban már 100 000 forintot tett ki.¹⁹ A teljes mérlegre vonatkozó adatok az 1874; 1878–1881; 1889–1891; 1894–1916 közötti évekre állnak rendelkezésünkre. A takarékpénztár Fiumén belül a Via delle Pilén helyezkedett el (napjainkban Uljarska ulica) a Modello Palotában (1. kép), mely Fiume egyik legimpozánsabb építménye; később 1913-ban azonban sikerült egy épületet a Corson is megszerezniük, mely Fiume főutcája volt.²⁰ A szervezeti hierarchiát tekintve kezdetben az igazgatóság felügyelte az intézmény működését élén a vezérigazgatóval; később 1894-től állami intézményről lévén szó egy kormánybiztos is bekerült a vállalat tisztségviselői közé, majd vélhetően a külső reprezentáció érdekében egy elnöke is lett a takarékpénztárnak.

1. kép: A Fiumei községi Takarékpénztár székhelye: a Modello Palota
Picture 1.: The main building of the Cassa comunale di risparmio di Fiume

Forrás: Dr. Pelles Tamás gyűjteményéből.

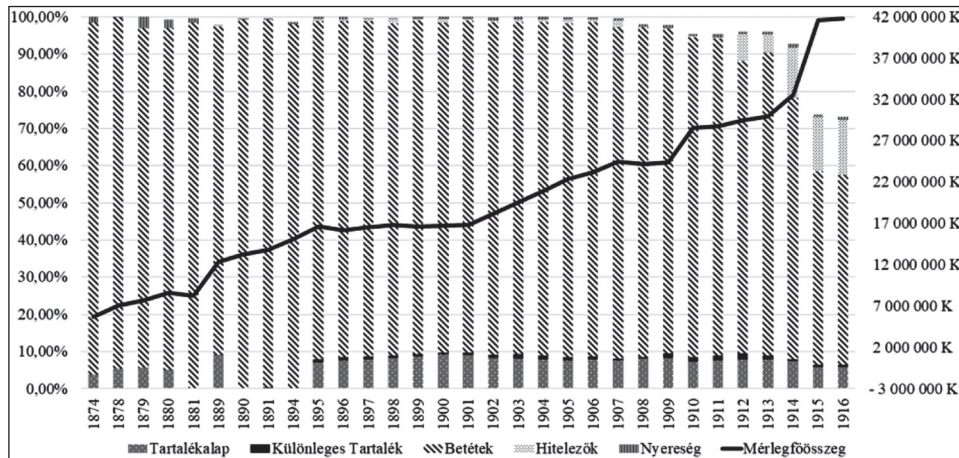
A következőkben vegyük végig kik mikor és milyen pozíciót töltöttek be az intézmény működésében. Kormánybiztos volt 1894–1896 között lilien-

bergi báró Abele Rezső; 1900–1907 között Dr. hatvani Gaál Tibor; 1908–1911 és 1914-ben Dunay László; 1912–1913 és 1915–1916 között pedig Dr. Rosenkart György. Mind a négyen tulajdonképpen a Fiumei Magyar Királyi Kormányzóság alkalmazottjai voltak különböző beosztásokban. A Takarékpénztár elnökei a következők voltak: Poschich András hajótulajdonos (1897–1899); tihováczi Luppis Ferenc Antal egy ősi fiumei nemesi család és így a helyi kereskedelem és tengerészet meghatározó alakja (1900–1909); Branchetta Antal (1910); Minach János szintén egy ősi fiumei kereskedődinasztia tagja (1911–1913); Dr. Grossich Antal fiumei orvos és feltaláló (1914); Celligoi Vince fiumei mérnök (1915) és Eidlitz Hugó, aki eredendően az Adria Magyar Királyi Tengerhajózási Rt. egyik vezetője is volt (1916). Már most láthatjuk, hogy a takarékpénztár felső vezetése vagy fontos helyi szakemberekből, vagy tehetős polgárokból, azonban minden esetben erősen olasz érzelműekből állt, közülük nem egy 1918-ban Fiume Olaszországhoz való csatolása mellett állt ki.²¹ Ezzel szemben a takarékpénztár vezérigazgatói posztját betöltő személyek mind fiumei illetőségű ősi családok leszármazottjai voltak, a helyi kereskedelem és ipar irányítói: például a Randich, a Mohovich, az Adamich, a Thierry, a Vranyczány, a Pajkurich vagy a Minach családok sarjai.²² Összességében tehát a Községi takarékpénztár egész fennállása alatt megőrizte az alapítás körüli tulajdonosi és vezetői körét, a városi előkelőségek és tőkések személyében, és míg a felsővezetés a helyi olasz érzelmű elit, úgy a középvezető réteg is inkább olasz és kis mértékben horvát érzelmű tagokból állt.²³

Most vegyük szemügyre az intézmény mérlegeiből elénk táruló folyamatokat. Ezt két ábrán fogom bemutatni (1. és 2. ábra), amelyeken a jobboldali tengely és a görbe az adott évben az intézmény mérlegfőösszegét mutatja, míg a baloldali tengelyen a százalékos értékű oszlopdiagramok a mérleg jobb- és baloldalának összetételét mutatják be csak azokra a tételekre koncentrálva, melyek jól nyomon követhetőek voltak (ezért nem 100%-osak ezen értékek). Ez az elemzési módszer a jobb összehasonlíthatóság érdekében az egész tanulmányomban végig követhető lesz. A pénzügyi adatok áttekintésénél szem előtt kell tartanunk, hogy Magyarországon 1892-ben valutareform következett be, melynek részeként az addig használt ezüst alapú forintot és váltópénzét a krajcárt felváltotta az aranyalapú korona és váltópénze a fillér. Az átváltás évében 100 korona ugyan 42 forintot ért, ugyanakkor a pénzügyintézetek a század végéig fokozatosan tértek át az új valutára, így például a Fiumei községi takarékpénztár 1899-ben, amikor az átváltás már 100:50-hez értékben történt. Emiatt az ábrákon a mérlegfőösszeget a korábbi évekről is ezzel a váltással számoltam át koronára.²⁴

1. ábra: A Fiumei községi takarékpénztár mérlegének jobb oldala (források)

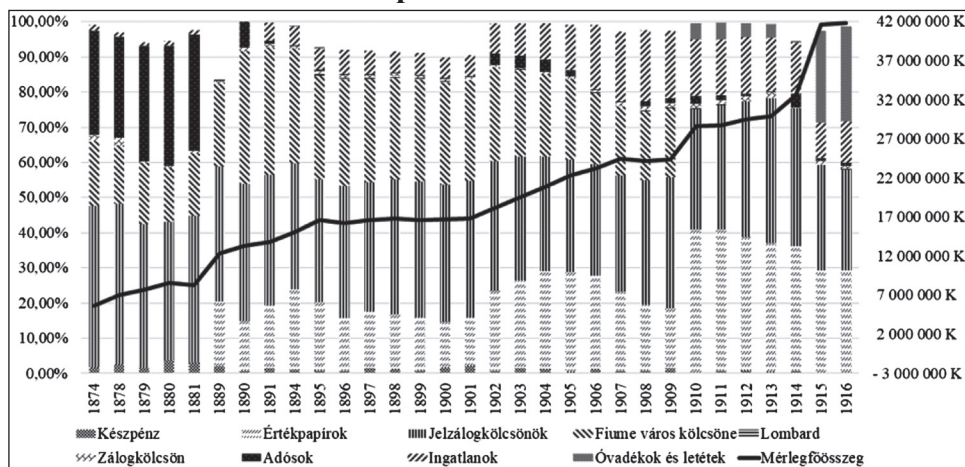
Figure 1: The right side of the balance sheet of the Cassa comunale di Risparmio di Fiume

Forrás: Saját szerkesztés a Compassok adatai alapján

2. ábra: A Fiumei községi takarékpénztár mérlegének bal oldala (eszközök)

Figure 2: The left side of the balance sheet of the Cassa comunale di Risparmio di Fiume

Forrás: Saját szerkesztés a Compassok adatai alapján

A takarékpénztár pénzügyi adatai lényegében az egész dualizmus időszakát lefedik 1872–1916 között. A mérlegfőösszeget tekintve szembevetendő, hogy folyamatosan emelkedni tudott az értéke a kezdeti 5,6 millió koronás értékről a második háborús évre már 42 millió korona értékre. Láthatjuk, hogy az intézmény forrásai között ezen növekmény elsősorban a betétek növekedésének volt köszönhető. A mérleg jobb oldalának átlagos összetétele ezen évtizedek alatt a következő volt: tartalékalap (6,48%), különleges tartalék (0,59%), betétek (87,17%), hitelezők (2,14%) és nyereség (0,78%). A hitelezők megjelenése tulajdonképpen visszautal a bevezetőben mondotakra, miszerint a 19. század végére eltűnt a lényegi különbség a bankok és a takarékpénztárak között a tevékenységük szempontjából. A fiumei intézménynél ez konkrétan 1891-ben kezdődött.

Lássuk most a mérleg bal oldalát, azaz azt, hogy milyen irányban forgatta vagyonát a takarékpénztár ugyancsak egész tevékenységi idejének átlagaiban: készpénz (1,22%), értékpapírok (19,99%), jelzálogkölsönök (37,04%), Fiume város kölcsöne (19,27%), lombard hitelek (0,17%), zálogkölsön (0,9%), adósok (6,25%), ingatlanok (9,06%), óvadékok és letétek (2,28%). Ami elsőre szembevetendő lehet, az Fiume város kölcsöne; az intézmény alapításánál fogva, alapszabályban rögzített feladata volt Fiume városának finanszírozása, ez volt az az alaptevékenység mely kiegészült a betétek gyűjtésével. Egy 1888-ból Abele Rezső kormánybiztostól származó irat bepillantást enged az intézmény pénzügyi tevékenységének lehetőségeibe és kötelezettségeibe: „[...] az alapszabály 23. § 9. pontja szól arról, hogy mi módon helyezendők el a kamatozás végett átvett betéti összegek és a takarékpénztárnak saját vagyona azaz a tartalékalap: 1. Kölcsönök ingatlan zálogra; 2. Ingatlanok megszerzése; 3. Lombard hitelek; Előlegek a fiumei városi kölcsön kötvényeire; 5. Fiume városának adandó előlegek oly közhasznú munkálatokra, melyek a magas kormány által (sic!) jóváhagyattak; 6. A tőzsdén jegyzett kamatozó kötvények és értékpapírok bevásárlására; 7. Fiume városa és egyéb a Monarchiában lévő községek által kibocsátott különféle kötvények megszerzése; 8. A zálogháznak adandó előlegek; 9. Váltószámítolás”.²⁵ Az alapszabályba foglalt üzletkörök jól tükröződnek az intézmény mérlegadataiban, ugyanis mint láthattuk a takarékpénztár vagyonát leginkább jelzálogkölsönök, értékpapírok, ingatlanok és Fiume városának finanszírozása terén kamatoztatta.

A Fiumei községi takarékpénztár az első világháborús összeomlásig és Fiume elvesztéséig bizonyíthatóan működött. Az újjáalakulás az 1920-as években történt olasz színekben, amely intézmény 1945 után Riječka Štedi-

onica néven egészen 1959-ig működött, amikor a Jugoszláv Nemzeti Bank zágrábi központja felvásárolta.²⁶

3.2. A Fiumei Néptakarékpénztár Rt. (1873–1910)

A Fiumei Néptakarékpénztár Rt. 1873-ban alakult meg Fiumében, székhelye a Via Clotilde inferiore utcában volt (napjainkban ulica Dolac 9.) de később egy másik épületet is berendeztek a Baross farakodó kikötőben (2. kép). A társaság az alapszabály szerint azzal a céllal jött létre, hogy az alapításkor letett tőkét minél gyümölcsözőbb módon kezelje.²⁷ Az alaptőke 200 000 forint volt, melyet 2000 darab 100 forintos részvény testesített meg. Szervezeti struktúrája tekintettel arra, hogy magánintézményként jött létre hasonlított az 1857-es alapítású másik fiumei takarékpénztárhoz az állami biztos nélkül így állt egy elnökből, egy alelnökből és egy igazgatóságból. Ha áttekintjük az adatok tükrében ezen tisztviselőket, akkor érthetővé válik az alapszabálynak azon kitétele, mely szerint e Néptakarékpénztár a fiumei és zágrábi pénzügyi életben kíván működni, illetve annak okát is megérthetjük, miért volt kezdetben egy olasz-horvát keverékneve a vállalatnak: Cassa di risparmio popolare Pučka Štedionica.

2. kép: A Fiumei Néptakarékpénztár székhelye és új épülete
Picture 2.: The main and new building of the Pučka Štedionica

Forrás: Pustišek 2011:26; Pelles Márton gyűjteménye.

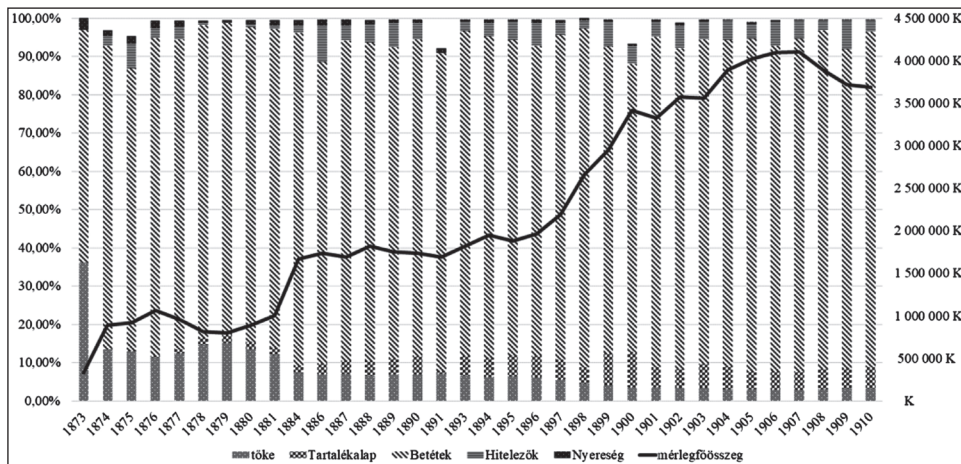
Az ok egyszerű: ennek a társaságnak a vezetőségét, és nyilván a részvényesi háttérét is a fiumei horvátok adták. A társaság elnökei a következők voltak: báró Vranyczány György 1873–1893; Rack Péter 1894–1897; Dankl Zsigmond 1898–1910. Az alelnökök a következők voltak: Burgstaller Pál 1873–1876; Verzenassi József 1880–1884; báró Vranyczány Simon 1887–1893; Dankl Zsigmond 1894–1897; Copaitich Zsigmond

1898–1910.²⁸ Közülük a Vranyczányiak Dankl és Copaitich biztosan tudjuk, hogy céljuk volt a horvátság nemzetiségi reprezentációjának kivívása a fiumei ipari, kereskedelmi és pénzügyi életben.²⁹ A horvát származású személyek száma talán az igazgatóságban volt a legszembetűnőbb. A társaság fennállása alatt a következő személyek töltötték be itt pozíciót: Blühweiss A., Lukichich J., Wassich Albert, Chierigo J., Dall’Asta Stanislaus, Pollich A., Mohovich Emőd, Jellouscheg Ferenc, Clescovich L., ifj. Minach János, Baccich Henrik, Meynier Károly, Thierry Henrik, Gariard Szaniszló, Bacic Josef, Crnadak Milivoj, Pucek Mirko, akiknek döntő többsége magát horvátnak vallotta. A takarékpénztár horvát identitását az is jól mutatja, hogy a Néptakarékpenztár 1911-ben megszüntette az önálló tevékenységet és beolvadt a zágrábi Első Horvát Takarékpénztárba.³⁰ A továbbiakban vessünk egy pillantást a pénzügyi mérlegeinek összetételére az előzőekben megismert módszert szerint:

A 3. és 4. ábrán láthatjuk, hogy a Néptakarékpenztár a régebbi fiumei takarékhhoz képest szerényebb, de hasonlóan stabil üzletmenetet folytatott. A mérleg jobb és bal oldalán az egyes tételek az alábbi átlagokat tették ki: tőke 7,79%, tartalékalap 3,89%, betétek 82,55%, hitelezők 3,76%, nyereség 0,97%; készpénz 3,03%, értékpapírok 21,76%, váltók 17,29%, jelzálogkölcson 16,43%, lombard hitelek 1,18%, adósok 22,54%, ingatlanok 13,24%. Láthatjuk, hogy ez az intézmény is takarékpénztárhoz híven főleg a betétei pénzt forgatta, még hozzá kiegyensúlyozottan az értékpapírok, váltók, jelzálogok és adósok révén. Arról nincs adatunk, hogy a néptakarékpenztár pontosan milyen értékpapírokat forgatott, de a vezetőségének és a Magyar–Horvát Szabadhajózási Rt. összetételének nagyfokú egyezősége arra enged következtetni, hogy a társaság vélhetően a finanszírozás terén is a horvát jelleg erősítésén dolgozott.³¹ Ezt a tényt erősíti az is, hogy az említett hajózási vállalat, melyről tudott, hogy alapszabálya szerint is a horvát érdekeket kívánta képviselni a világ tengerein, részvényeit a Néptakarékpenztár és a Fiumei Bank révén bocsátotta ki.³²

3. ábra: A Fiumei Néptakarékpénztár mérlegének jobb oldala (források)

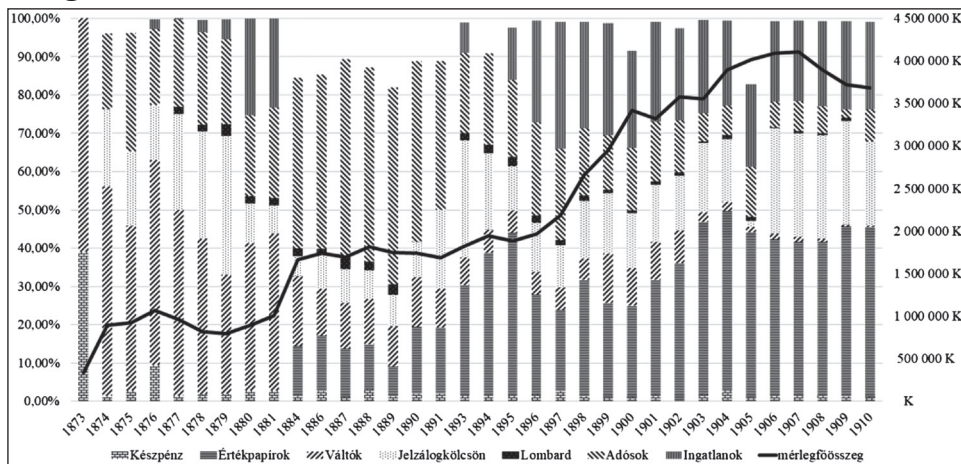
Figure 3: The right side of the balance sheet of the Pučka Štedionica

Forrás: Saját szerkesztés a Compassok adatai és a Dar. PO-1. 52-1878-280 alapján

4. ábra: A Fiumei Néptakarékpénztár mérlegének bal oldala (eszközök)

Figure 4: The left side of the balance sheet of the Pučka Štedionica

Forrás: Saját szerkesztés a Compassok adatai és a Dar. PO-1. 52-1878-280 alapján.

4. Összegzés

A vizsgált időszakban takarékpénztárként Fiumében a pénzügyintézetek között a Községi tkp. (1857–1916) és a Nép tkp. (1873–1910) működött. A korábbi alapítású Községi nagyobb tőkeerővel, több befektetéssel rendelkezett és alapvető feladatán, Fiume városának finanszírozásán túl a helyi olaszajkú lakosság részére nyújtott szolgáltatásokat. Vezetőségének összetétele is főleg a fiumán és kisebb mértékben, a középvezetői rétegben a horvát nyelvű lakosság köréből került ki. A Néptakarékpénztár, alapításától kezdve inkább a horvátajkú lakosság pénzügyeinek kezelésére és vállalkozásainak finanszírozására jött létre, ez pedig vezetésében is visszatükröződött. Legfontosabb működő tőkeberuházása a Magyar-Horvát Szabadhajózási Részvénytársaság alapítása volt, melyben a finanszírozás mellett a vezetőségi szinten is jelen volt.

JEGYZETEK / NOTES

1. A kutatást az Innovációs és Technológiai Minisztérium Felsőoktatási Intézményi Kiválósági Programja finanszírozta, a Pécsi Tudományegyetem 4. – A hazai vállalatok szerepének növelése a nemzet újraiparosításában – tématerületi programja keretében.
2. Vargha 1896; Szádeczky-Kardoss 1928.
3. A teljesség igénye nélkül: Kövér 1986; 2002; 2005; Tomka 1990; Gál 2010; 2018; Tallós 1995; Halász 2019.
4. Császár 1841.
5. Borovszky – Sziklay szerk. 1896.
6. Pelles – Zsigmond 2018.
7. Szádeczky–Kardoss 1928; Gál 2018:183–184.
8. Szádeczky-Kardoss 1928:11.
9. Kövér 1982; Kaposi 2002.
10. Katus 1978; Pogány 1989.
11. Kövér 2002:311–312.
12. Gulyás László (2009): Regionális folyamatok a 19. században. In. Gulyás László szerk.(2009): A modern magyar gazdaság története. Széchenyitől a Széchenyi-tervig. JATE Press-Szegedi Egyetemi Kiadó. Szeged. 93-95. old.
13. Pelles 2016.
14. Pelles – Zsigmond 2018.
15. Pelles 2017; 2018.
16. Császár 1841:58–61.
17. Borovszky – Sziklay 1896:259.
18. Ez ugyan egy takarékszövetkezet volt, azonban működéséről nem maradtak fenn adatok, így tárgyalásától eltekintünk.
19. Compassok 1872–1922.
20. Pustišek 2014:69.
21. Ordasi szerk. 2019
22. Compassok.
23. Azt, hogy egyes személyek éppen olasz, vagy horvátérműek-e, azon korábbi saját illetve kutatótársaim munkáira alapozom, melyekben ezen személyek kapcsán kirajzolódott, hogy bizonyos etnikai kérdésekben melyik fél oldalára álltak, illetve ha valaki csak olyan cégekben működött közre, melyek nevében benne volt az olasz vagy épp horvát jelző azt is erős iránymutatás-

nak vélem, nem utolsó sorban neveik írásmódja, és a Trianon utáni politikai nézeteik is befolyásolják ebbéli megállapításaimat.

24. 1892. évi XVII. tc. és XIX. tc.
25. DAR. JU–5. Eln. 12–1888–98.
26. DAR 667.
27. DAR. JU–5. Eln. 90–1874–262.
28. Compassok.
29. Pelles–Zsigmond 2018:161
30. Compass 1912:585.
31. Pelles 2018.
32. DAR. 700.

FELHASZNÁLT IRODALOM / REFERENCES

- Borovszky Samu – Sziklay János (szerk.) (1896): Magyarország Vármegyéi és Városai. Fiume és a magyar-horvát tengerpart. Apollo Irodalmi és Nyomdai Rt. kiadása. Budapest.
- Compass (1872–1922): A Mihók-féle- és a Nagy Magyar Compassok 1872 és 1922 között: <https://adtplus.arcanum.hu/hu/collection/MagyarCompass/>
- Császár Ferenc (1841): A fiumei kikötő. Pest. Eggenberger J. és fia könyvárusi bizomány.
- Državni Arhiv u Rijeci – Rijekai (Fiumei) Állami Levéltár.
- DAR. JU-5.: DAR–7. Kraljevski gubernij za Rijeku i Ugarsko-hrvatsko primorje 1870.–1918. – A Fiumei és magyar-horvát tengerparti királyi kormányzó iratai 1870–1918.
- DAR. 667: Riječka Štedionica. – A Fiumei községi takarékpénztár iratai 1859–1959.
- DAR–179. PO–1: Camera di Commercio e d’Industria Fiume (1851–1923) – A Fiumei Kereskedelmi- és Iparkamara iratai (1851–1923).
- DAR. 700. Ugarsko-Hrvatsko dioničarsko društvo za slobodnu plovidbu (1899–1922). A Magyar–Horvát Szabadhajózási Rt. (1899–1922) iratai.
- Gál Zoltán (2010): Nemzeti pénzügyi központ nemzetközi ambíciókkal: Budapest pénzügyi szerepköre a 19–20. század fordulóján. In: Barta Gy. – Keresztély K. – Sipos A. (szerk.): A világváros Budapest a két századfordulón. Napvilág Kiadó. Budapest. 87–118. old.

- Gál Zoltán (2018): A magyar bankrendszer modernizációja és az egységes nemzetgazdaság kialakítása a századfordulón. In: Csibi Norbert – Schwarczwölder Ádám (szerk.): *Modernizáció és nemzetállam-építés: Haza és/vagy haladás dilemmája a dualizmus kori Magyarországon*. Kronosz Kiadó. Pécs. 181–211. old.
- Gulyás László (2009): Regionális folyamatok a 19. században. In: Gulyás László szerk. (2009): *A modern magyar gazdaság története. Széchenyitől a Széchenyitervig*. JATE Press-Szegedi Egyetemi Kiadó. Szeged. 93-95. old.
- Halász Imre (2019): A polgári kori pénzügyi hálózat kialakulása a Délnyugat-Dunántúlon Baranya, Somogy, Tolna, Zala megyék. *Közép-Európai Közlemények*, 12(2.), 83–101. old.
- Kaposi Zoltán (2002). *Magyarország gazdaságtörténete 1700–2000*. Dialóg Campus Kiadó. Budapest-Pécs.
- Katus László (1978): *Magyarország gazdasági fejlődése (1890–1913)*. In: *Magyarország története, 1890–1918*. 7/1. Főszerk. Hanák Péter. Budapest. 1978.
- Kövér György (1982). *Iparosodás agrárországban*. Gondolat.
- Kövér György (1986): Az Osztrák-Magyar Monarchia bankrendszerének fejlődése. *Közgazdasági Szemle* 33, 3. 312–324. old.
- Kövér György (2002): *A felhalmozás íve: Társadalom- és gazdaságtörténeti tanulmányok*. Új Mandátum Kiadó. Budapest.
- Kövér György (2005): Bankárok és bürokraták. A Magyar Általános Hitelbank igazgatósági tanácsa és igazgatósága (1876–1905). *AETAS* 20. évf. 2005. 1–2. szám. 93–114. o.
- Ordasi Ágnes (szerk.) (2019): *Egan Lajos naplója – Impériumváltások Fiumében a kormányzóhelyettes szemével (1918–1920)*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet. Budapest.
- Pelles Márton (2016): Az Adria Magyar Királyi Tengerhajózási Rt. szerepe Fiume hajó- és áruforgalmában (1874–1914). In: *Közgazdasági Szemle*, LXIII. évf. 2016 február 188–208. o.
- Pelles Márton (2017): A fiumei autonómiatörekvések gazdasági vetülete a múlt századelőn – az Indeficienter Gőzös hajó- és áruforgalma 1901–1914 között. *Köztes-Európa Társadalomtudományi folyóirat*. 21. 47–54. old.
- Pelles Márton (2018): A Magyar–Horvát Szabadhajózási Rt. története és tengeri áruforgalma 1900–1914 között. *Közép-Európai Közlemények*. 11/1. 154–162. old.
- Pelles Márton – Zsigmond Gábor (2018): *A fiumei magyar kereskedelmi tengerészet története (1868–1918) – The Hungarian maritime trade history of Fiume (1868–1918)*. Pro Pannonia Kiadói Alapítvány. Pécs.

- Pogány Ágnes (1989): From the Cradle to the Grave? Banking and Industry in Budapest in the 1910s and 1920s. *Journal of European Economic History*, 18(3), 529.
- Pustišek, Deborah (2014): Giovanni Rubinich. Rijeka, Muzej Grada Rijeke.
- Szádeczky-Kardoss Tibor (1928): A magyarországi pénzüintézetek fejlődése. Közgazdasági Könyvtár. Budapest.
- Tallós György (1995): A Magyar Általános Hitelbank (1867–1948). Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Tomka, Béla (1990). Bankuralom, bankérdekeltség, bankellenőrzés: A magyarországi pénzüintézetek ipari kapcsolatai a századfordulón, 1895-1913. *Történelmi Szemle*, 37(2), 171-207. old.
- Vargha Gyula (1896): A magyar hitelügy és hitelintézetek története. Az ezredévi országos kiállítás pénz- és hitelügyi bizottságának megbízásából készült munka. Budapest.